

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΟΡΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΣΥΜΒΟΛΩΝ (της Ιωάννας Μουτσοπούλου)

Μία δυσλειτουργία των όρων και
των συμβολισμών

Οι όροι, στην πραγματικότητα, αποτελούν φορείς νοημάτων. Και οι συμβολισμοί (όχι τα σύμβολα) είναι μεν φορείς νοημάτων, αλλά στο παρόν άρθρο τούς χρησιμοποιώ με έναν συγκεκριμένο τρόπο που ίσως δεν είναι απόλυτα ακριβής. Η συμβολή τους στην επικοινωνία είναι σημαντική, είτε είναι γραπτοί και εικόνες είτε φωνητικοί κ.ο.κ. Όμως το νόημα είναι αυτό που είναι το ζητούμενο πίσω από όλα αυτά. Το πρόβλημα είναι ότι το νόημα γίνεται αντιληπτό σε διαφορετικό βαθμό από τον καθένα, γιατί στην πρόσληψή του παρεμβαίνουν πολλοί αστάθμητοι παράγοντες, όπως το κίνητρο, η γνώση, η ιδιοσυγκρασία, το περιβάλλον, οι ιστορικές συνθήκες και άλλα. Αυτό δεν σημαίνει ότι δεν υπάρχει νόημα, με τη δικαιολογία ότι ο καθένας φτιάχνει το δικό του νόημα, όπως ισχυρίζονται ορισμένοι διανοητές. Η ζωή είναι ένα συνεχές γίγνεσθαι εντύπωσης και επαφής με νοήματα που παίρνουν διάφορες μορφές, όπως είναι το ένστικτο για ζωή, η τάση για χαρά, για επαφή, για ψυχολογική αντίδραση προς το περιβάλλον και πολλά άλλα. Ακόμη και το πολιτικό γίγνεσθαι είναι ένα γίγνεσθαι επαφής με τα νοήματα της ζωής μας, με κυρίαρχα το νόημα της ζωής και του θανάτου, της αρμονίας των σχέσεων και της ευτυχίας.

Τότε, λοιπόν, τι συμβαίνει με όλους αυτούς τους όρους και τους συμβολισμούς που αποτελούν υπενθύμιση και νύξη γι' αυτά τα νοήματα; Λειτουργούν ομαλά ή μήπως όχι; Μπορεί κανείς να πει ότι, κατά ένα σημαντικό μέρος, δεν λειτουργούν ομαλά, γιατί η συνείδηση του ανθρώπου είναι πολυπρισματική στον τρόπο που τα αντιλαμβάνεται περιλαμβάνουσα και αντιφάσεις, όπως ανέφερα αμέσως παραπάνω, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται δυσαρμονίες και κενά. Μέχρι σήμερα, ο άνθρωπος αναζητά την ευκολία του και προσπαθεί να χρησιμοποιήσει τους διάφορους όρους ως μία σύνοψη που απεικονίζει τη δική του επαφή με το νόημα και, γι' αυτό, πίσω από την επίκληση τέτοιων όρων συνήθως δεν υπάρχει επαρκής κατανόηση, ομοιότητα σκοπών ή δυνατοτήτων, με συνέπεια οι όροι να μην αποτελούν απόλυτα ασφαλές καταφύγιο ούτε ασφαλές κριτήριο για να κρίνουμε αυτό που προβάλλεται ή αυτούς που το προβάλλουν. Δηλαδή, όσοι χρησιμοποιούν τον ίδιο όρο δεν κατανοούν κατ' ανάγκην το ίδιο πράγμα.

Ιδιαίτερα για τους όρους, θα πρέπει να δούμε ότι οι δύο πιο πολυσυζητημένοι αλλά και θεμελιώδεις **όροι** είναι η **ελευθερία** και το **κοινό καλό**. Σχεδόν κάθε τι αρνητικό βασίζεται στην μεταξύ τους εικαζόμενη αντίθεση ή στην αδυναμία μας να τους συνδυάσουμε σωστά. Στην ανθρώπινη κοινωνία, η ελευθερία αφορά κυρίως το άτομο (ή τη συλλογικότητα σε σχέση με τις άλλες συλλογικότητες) και το κοινό καλό αφορά την κοινωνία και, περαιτέρω, το σύνολο του κόσμου. Όπου δει κανείς τον παραμερισμό του ενός ή του άλλου, τότε πρέπει να αναμένει μία δυσλειτουργία στην κοινωνία, μία τάση για επιβολή ή ανισότητα. Γι' αυτό, σε προηγούμενο άρθρο μου για τις υποχρεώσεις στη δημοκρατία, αναφέρθηκα στην αναπόφευκτη σχέση των υποχρεώσεων με τις μεγάλες ιδέες και όχι με τους πολιτειακούς νόμους. Αυτή η σχέση τους με τις μεγάλες ιδέες είναι αυτή που εγγυάται την ισορροπία και την ορθή αναλογία ανάμεσά τους και όχι η επιλεκτική χρήση τους κατά την επιθυμία της όποιας εξουσίας, ακόμη και του ίδιου του λαού.

Το πιο μεγάλο πρόβλημα αυτή τη στιγμή είναι ότι οι άνθρωποι, ανάλογα με την εμπειρία της εποχής τους ή ακόμη και της δικής

τους ατομικής εμπειρίας, ακούγοντας έναν όρο που έχει χρησιμοποιηθεί παραπλανητικά και αρνητικά, δεν έχουν καν την διάθεση και την υπομονή να κοιτάξουν τα νοήματα που αυτός μεταφέρει, αλλά σπεύδουν να τον απαξιώσουν και πάνε στην άλλη άκρη του εκκρεμούς. Μαζί με τον όρο απαξιώνουν και όσους τον επικαλούνται. Αυτή είναι μία αντανακλαστική αντίδραση που οφείλεται σε ένα ανεξέλεγκτο θυμικό, ακριβώς αυτό το θυμικό που ο Χίτλερ ήθελε να χρησιμοποιήσει για να ελέγχει τις “μάζες”. Απλά και εύληπτα επαναλαμβανόμενα λόγια, που δεν θα βάλουν κανέναν στον κόπο να σκεφτεί, να αναλύσει και να επιλέξει. Λίγοι είναι διατεθειμένοι να ακούσουν τον άλλον ή ακόμη και τον εαυτό τους. Είδαμε στις προηγούμενες δεκαετίες τη σύγκρουση των ιδεολογιών, των όρων και των συμβολισμών, που συνεχίζεται ακόμη με τους όρους και τους συμβολισμούς, γιατί οι γνωστές ιδεολογίες έχουν σε μεγάλο βαθμό εξαντληθεί.

Χρησιμοποιεί μία κυβέρνηση την έννοια του κοινού καλού, για να επιβάλει μέτρα κατά της ελευθερίας; Τότε όποτε ακούμε κάτι για το κοινό καλό, αμέσως σκεπτόμαστε ότι ο όρος υποδηλώνει μία φυλάκιση. Ακούμε για ελευθερία; Τότε σίγουρα θα πρόκειται για ασυδοσία και ότι ο καθένας μπορεί να κάνει ό,τι θέλει, οπότε ο όρος πρέπει να απορριφθεί.

Τι πρέπει να κάνουμε; Θα έλεγα ότι είμαστε αναγκασμένοι από τα πράγματα να σκεφθούμε ότι:

(α) Όλα αυτά τα σημαντικά για την ανθρώπινη ζωή νοήματα πρέπει να λειτουργούν ταυτόχρονα και σε συνδυασμό μεταξύ τους και, για να τα κρίνουμε, πρέπει να έχουμε μία σχετικά πιο πλήρη εικόνα των συνθηκών, των κινήτρων και των συνεπειών τους. Για παράδειγμα: Αν μια κυβέρνηση επικαλείται το κοινό καλό, για να επιβαρύνει οικονομικά τους πολίτες, θα πρέπει να ερευνήσουμε τα κίνητρά της και, επομένως, τις μέχρι αυτού του σημείου επιλογές της που θα τα αποκαλύψουν. Ήταν αυτές οι επιλογές υπέρ της κοινωνίας και των ατόμων, αύξησε την ισότητα και την ελευθερία, αύξησε την υπεύθυνη σκέψη και την αυτεξουσιότητα ή μήπως όχι και κάποιο από αυτά έλειπε; Γιατί μπορεί ακόμη και να επιδιώκει μία ισότητα παροδική, αλλά σε μήκος χρόνου να

καθιστά τον άνθρωπο απαθή, εξαρτημένο και ουδέτερο για τα κοινά. Αλλά ούτε αυτό αρκεί. Γιατί, πιθανολογικά, θα μπορούσε μία εξουσία να ωφελήσει τον λαό με μια πράξη της, για να τον παραπλανήσει, ώστε να μπορεί έπειτα να στραφεί εναντίον του. Και αυτό αποτελεί μόνον ένα παράδειγμα, γιατί και πολλά άλλα στοιχεία θα πρέπει ενδεχομένως να προσέξει κανείς, όπως η τάση για πλούτο ή επίδειξη. Μόνο σε ένα τέτοιο πλαίσιο θα μπορούμε να κρίνουμε τα πιθανά κίνητρα πίσω από τους όρους που θα χρησιμοποιεί, δηλαδή τι περιεχόμενο θα τους δώσει ή αν τους πιστεύει πραγματικά. **Τα κίνητρα είναι το βασικό κριτήριο για το τι νόημα δίνεται στους διάφορους όρους κάθε φορά.** Φυσικά, είναι και οι γνώσεις ή οι συνθήκες, αλλά πρώτιστο είναι το κίνητρο, που όμως είναι και το πιο δυσδιάκριτο.

Θα ρωτήσει κανείς: Μα είναι δυνατόν να ζήσουμε σε μια τέτοια απουσία εμπιστοσύνης; Αλλά αυτή η ερώτηση είναι παραπλανητική, γιατί ούτως ή άλλως εμπιστοσύνη δεν υπάρχει, θα έλεγα μάλιστα ότι οι κομματικές και ιδεολογικές αντιπαραθέσεις των προηγούμενων δεκαετιών αλλά και οι ενδοκομματικές δείχνουν ότι το μόνο που δεν υπήρχε στο πολιτικό πεδίο ήταν ακριβώς η εμπιστοσύνη. Φιλοδοξία ναι, προσωπικό μίσος ναι, καχυποψία ναι, μισαλλοδοξία ναι, εμπιστοσύνη όμως όχι. Και είναι ανοησία να θεωρήσουμε εμπιστοσύνη την τάση μας για εφησυχασμό και αδιαφορία για τα κοινά. Έπειτα, θα πρέπει να προσθέσω ότι η απουσία εμπιστοσύνης αντικαθίσταται σταδιακά από το αληθινό ενδιαφέρον για τα κοινά, όταν κανείς θεωρεί μέρος της ατομικής ζωής του την κοινωνική του λειτουργία. Τότε η επιτήρηση και η φύλαξη των κοινών γίνεται όχι μέσα από την ενεργό καχυποψία, αλλά μέσα από το ενεργό ενδιαφέρον. Αυτό το ενδιαφέρον εξοστρακίζει την καχυποψία, όχι γιατί κανείς γίνεται αφελής, αλλά γιατί τότε η παραπλάνηση δεν μπορεί να περάσει.

Παρά τα προβλήματα που δημιουργεί η κοινωνική διαμάχη, την παραπλάνηση και την ανισότητα, πάντοτε υπάρχει ένα θεμελιώδες νόημα πίσω από κάθε τι, ακόμη και πίσω από τις διαστρεβλώσεις. Δεν υπάρχει χάος και ασύμπτωτα ατομικά νοήματα. Το κοινό καλό είναι ένα από τα πιο θεμελιώδη για τον άνθρωπο, γιατί αυτός

είναι ένα κοινωνικό ον. Και κανένας πολιτισμός μέχρι τώρα δεν αμφισβήτησε αυτό το νόημα. Ή, τουλάχιστον δεν επικράτησε μία τέτοια ιδεολογία παρά τις προσπάθειες του ναζισμού ή παρεμφερών προσπαθειών, που θεωρούνται στρέβλωση και όχι ιδανικό.

Επομένως, η σύνδεση με το κεντρικό νόημα παραμένει αρραγής. Δεν υπάρχει κάτι τελείως αντίθετο, απλώς υπάρχει είτε ατέλεια και έλλειψη είτε διαστρέβλωση και αντιστροφή αυτού που υπάρχει, αλλά ακόμη και αυτές οφείλονται στο προϋπάρχον κεντρικό νόημα. Για παράδειγμα, η ανισότητα είναι διαστρεβλωμένη σχέση, αλλά το κεντρικό νόημα είναι ότι υπάρχει σχέση ή ενότητα που δεν μπορεί κανείς να αρνηθεί. Χωρίς αυτή τη σχέση η ανισότητα δεν θα είχε καμμία αξία γι' αυτόν που την επιδιώκει ή μάλλον δεν θα ήταν δυνατόν να υπάρξει.

Θα ήθελα να αναφερθώ τώρα ιδιαίτερα στους συμβολισμούς, και όχι στα σύμβολα. Εδώ χρησιμοποιώ τους συμβολισμούς με την έννοια αυτού που έχει μία πιο μαζική επιρροή, περισσότερο συναισθηματικής φύσης, αναμεμειγμένης προχείρως και με μια - δανεισμένη κυρίως - νοητική ανάλυση. Μπορεί να είναι εικόνες ή γεγονότα ή πρόσωπα ή ακόμη και λέξεις με μαζική απήχηση που αποτελούν θετικό ή αρνητικό πρότυπο. Οι όροι είναι περισσότερο νοητικοί, ενώ οι συμβολισμοί είναι φορείς νοημάτων περισσότερο εμπειρικοί. Αν και ούτε αυτό είναι απόλυτο. Μιλώ μόνον για την κοινωνική τους χρήση. Δεν θα μιλήσω για τη θετική και αναγκαία χρήση τους, αλλά για την αρνητική. Εδώ η κακή και ενίοτε εσκεμμένως κακή χρήση τους είναι ακόμη πιο έντονη, γιατί απευθύνεται σε μεγάλα σύνολα ανθρώπων. Για παράδειγμα, η λέξη "ναζισμός". Αυτή αμέσως θα συνδεθεί με μία συγκεκριμένη ιστορική περίοδο και πρακτική που εφαρμόστηκε τότε. Μαζί της αναπόφευκτα θα έλθει στο νου ο ναζιστής στρατιώτης, ο αγκυλωτός σταυρός, η εισβολή του κατακτητή σε ξένες χώρες, τα κρεματόρια και πολλά άλλα. Σχεδόν κανείς δεν θα ασχοληθεί με το νοηματικό φορτίο που βρίσκεται πίσω από τη λέξη και ασυνείδητα θα περιμένει ότι ένας νέος ναζισμός θα έχει σίγουρα

τα ίδια χαρακτηριστικά. Γι' αυτό, δεν πρόκειται να κατανοήσει εκ των προτέρων ότι ορισμένες ιδέες και συμπεριφορές είναι φορείς του ίδιου νοήματος αλλά σε διαφορετικές συνθήκες και με διαφορετική μορφή. Ποιο ήταν το νόημα που βρισκόταν πίσω από τον ναζισμό; Πολύ απλά ήταν ο ολοκληρωτισμός και η βάνουση ανισότητα. Αυτά δεν χρειάζονται κατ' ανάγκην σβάστικες, κρεματόρια ή οτιδήποτε από τα γνωστά σύμβολα του ναζισμού. Είναι πιο αφηρημένες έννοιες, διαχέονται σε όλα τα κοινωνικά συστήματα και αποτελούν έκφραση ανισότητας και απαξίας του ανθρώπου και γενικά των όντων, που μπορούν να πάρουν διάφορες μορφές στον χρόνο ανάλογα με τις εκάστοτε συνθήκες.

Αλλά, με τέτοια απλοϊκότητα στην αντίληψή του, προσκολλώμενος στο είδωλο ενός ιστορικού γεγονότος χωρίς τη νοηματική του επεξεργασία, ο άνθρωπος αναπόφευκτα θα περιμένει μία νέα καταστροφική εξέλιξη, την οποία δεν θα έχει προιϋδει, γιατί σε τίποτε δεν θα του θυμίζει τον ναζισμό ως ιστορικό γεγονός με τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά του. Έτσι, ο ολοκληρωτισμός με την ανισότητα που περιέχει στο νόημά του θα επαναλαμβάνεται ανεμπόδιστα με διαφορετικές μορφές και κάθε φορά θα μένουμε έκπληκτοι και θα δημιουργούμε νέες εικόνες και συμβολισμούς, για να το προσθέσουμε και αυτό στην μνήμη μας. Με αυτόν τον τρόπο, θα τρέχουμε συνεχώς πίσω από τα γεγονότα, όντας ανεπίδεκτοι μαθήσεως.

Σε πάρα πολλές πλευρές της ζωής είναι που μπορεί κανείς να δει πώς λειτουργούν οι συμβολισμοί τέτοιου είδους για μαζική χρήση. Ακόμη και στη διαφήμιση βλέπουμε τα χρώματα να υπονοούν το σύμβολο π.χ. της φρεσκάδας ενός προϊόντος, ή μια εικόνα την αυθεντικότητα της προέλευσής του. Πόσο περισσότερο μάλλον στην πολιτική που έχει καταντήσει μία παραπλάνηση της κοινωνίας από ανθρώπους φιλόδοξους, είτε ανήκουν σε κάποια ελίτ είτε όχι.

Φυσικά, οι συμβολισμοί είναι αναγκαίοι και χρήσιμοι, αλλά χωρίς το νόημα που βρίσκεται πίσω τους καταλήγουν να είναι τελικά η λήθη του παρελθόντος, επειδή ουσιαστικά καταλήγουν να είναι απουσία πραγματικής εμπειρίας. Το γεγονός χάνει το νόημά του και συμπαγοποιείται μόνο σε μία εικόνα. Δηλαδή, εφ' όσον

κανείς κρατάει τον συμβολισμό αισθάνεται ασφαλής και ότι δεν χρειάζεται τίποτε άλλο.

Να προσθέσω κάτι ακόμη που μπορεί να φαίνεται άσχετο. Σε προηγούμενα άρθρα μου για τη γαλλική σχολή σκέψης είχα αναφερθεί στη σύνδεση του νοήματος αποκλειστικά με τη μορφή, τα σημεία ή τις διαφορετικότητες που εμφανίζονται στον κόσμο. Αυτό δεν είναι απλή και άνευ νοήματος σκέψη, αλλά έχει ανυπολόγιστες συνέπειες στην πραγματική ζωή. Για παράδειγμα, κάθε γεγονός αποτελεί μία διαφορετικότητα, επομένως διαφορετικά ιστορικά γεγονότα θα δημιουργήσουν τα δικά τους νοήματα σε μια πολυδιάσπαση άνευ προηγουμένου. Όμως μόνο ένα υπερβαίνον νόημα μπορεί να συνδέσει στον χώρο και τον χρόνο τα διάφορα γεγονότα, δηλαδή τις διάφορες μορφές-είδωλα του γίνεσθαι στον κόσμο. Αυτό είναι και το πρόβλημα στο οποίο αναφέρθηκα στην προηγούμενη παράγραφο.

Από εδώ και πέρα, επειδή η ανθρωπότητα έχει μεγαλύτερη νοητική ευχέρεια από όσο είχε τους προηγούμενους αιώνες, γεννιέται και μεγαλύτερη ευθύνη τόσο για αυτούς που σκέπτονται για την πρόοδό της όσο και για εκείνους που σκέπτονται μόνο για την καθημερινότητά τους. Τα τυχόν λάθη και, κυρίως, τα λάθη που γίνονται από αμεριμνησία και προχειρολογία αφήνουν ένα ισχυρό μαζικό αποτύπωμα στην κοινωνική συνείδηση, που δημιουργεί μεγάλες δυσκολίες για το μέλλον. Αυτές οι δυσκολίες δεν αποτελούν ένα απλό γεγονός που μπορεί να ανατραπεί με αντίθετα απλά γεγονότα, αλλά έναν τρόπο αντίληψης που πρέπει να αφανιστεί εκεί όπου δημιουργήθηκε (δηλαδή μέσα στη συνείδηση) και αυτό είναι εξαιρετικά δύσκολο.

30/8/21

Ιωάννα Μουτσοπούλου

Μέλος της ΜΚΟ ΣΟΛΩΝ

εικόνα : [wikimedia.commons](https://commons.wikimedia.org/)

